

A MAGYAR KÖNYVTÁRPOLITIKA KEZDETEI.

A magyarországi könyvtárak közül az egyetemi és líceumi könyvtárak voltak az elsők, melyek gyarapítása előre megállapított vezérelvek szerint történt, melyeknél tehát könyvtárpolitikáról beszélhetünk. Ilyen vezérelvek előzetes megállapítása annál szükségesebbé vált, minél inkább emelkedett a könyvtermelés s minél nehezebbé vált a könyvtár gyarapítására alkalmas könyvanyag kiválasztása. A könyvkiválasztás céljait szolgáló vezérelvek megállapítása egyértelmű a könyvtárpolitika kezdeteivel, mert ámbár a könyvtárpolitika nem szorítható kizárólag a könyvkiválasztás területére, mégis annak legfontosabb alkateleméül tekinthető, mely a könyvtár jellegének kialakására elhatározó befolyást gyakorol.

A magánkönyvtáraknál természetesen a legkritkább esetben érvényesülnek olyan könyvkiválasztási vezérelvek, melyek állandóságuknál fogva a könyvtárnak egységes jelleget adni alkalmasak. A magánkönyvtárak gyűjtési köre ugyanis a könyvgyűjtő érdeklődési körének változásai szerint módosul és ennek következtében az ilyen könyvtárak egyszerűen olyan könyvgyűjteményeknek tekinthetők, melyek a könyvgyűjtő olvasmányainak sorozatát tárják a szemlélő elé.

Míg az egyetemi könyvtár a jezsuiták gondozása alatt állott, addig túlnyomóan hittudományi munkákat tartalmazott, amint az egyetemi oktatás is főleg ezen a téren mozgott. A jezsuita rend 1773-ban történt feloszlata az egyetemi oktatás terén változásokat eredményezett, melyeknek az egyetemi könyvtárra is kihatással kellett volna lenni, ha a könyvtár fejlesztésére szükséges anyagi eszközök rendelkezésre állottak volna. Az 1774. augusztus 19-én kelt 4023. számú kancelláriai rendelet azonban az egyetemi könyvtár céljaira az egyetemi alapból rendelt 500 forinton

kívül csupán az egyetemi nyomda jövedelmét bocsátotta rendelkezésre (Kancelláriai levéltár 1822. évi 7349), ami az egyetemi nyomda csekély jövedelmezőségénél fogva egyáltalán nem volt elegendő a felmerült szükségletek fedezésére. Így történt aztán, hogy elsősorban a felosztatott jezsuita rendházak könyvanyagát szánták az egyetemi könyvtár céljaira, ami a könyvanyag azonos természete miatt nem sok eredménnyel biztatott. BRETSCHNEIDER HENRIK egyetemi könyvtáros 1782. március 17-ikére összeállította azon könyvek lajstromát, melyek a felosztatott jezsuita rendházak könyvanyagából az egyetemi könyvtár céljaira fordíthatók lettek volna. (*Egyetemi könyvtár kézirat*ai J. 11.) A könyvlajstromhoz készült és 1782. április hó 15-ről keltezett „*Monitum*“ szerint a könyvanyag kiválasztásánál a következő vezérelvek érvényesültek: Minden az egyetemi könyvtár állományából hiányzó könyv fel van véve, fel vannak véve továbbá az egyetemi könyvtárban megtalálható munkák újabb kiadásai, a folytatásos munkák hiányzó darabjai, s a gyakrabban keresett munkák többes példányai. Nem nagy bölcsesség sugárzott ki ezekből a vezérelvekből s megvalósításuk csupán számszerűleg gyarapította volna az egyetemi könyvtár amúgy sem sokoldalú könyvállományát. Szerencsére ez nem történt meg, mert a tanügyi bizottság 1784. március 27-én kelt állásfoglalásából (*Votum*) megtudjuk, hogy a felosztatott jezsuita rendházak könyvállományának bekebelezése egyelőre még az elvégzendő feladatok közt foglalt helyet. (Kancelláriai levéltár 1784. évi 4398.) A tanügyi bizottság idézett állásfoglalása az egyetemi ügyek felülvizsgálatával megbízott királyi biztos összes javaslataira kiterjeszkedett, melyek közül több az egyetemi könyvtárra vonatkozott. Többek között azt javasolta a királyi biztos, hogy az egyetemi könyvtár fejlesztése érdekében meg kellene vásárolni TRNKA és PLENCK egyetemi tanárok könyvtárait, valamint az egyetemi karok által beszerzésre ajánlott könyveket is. A tanügyi bizottság pártolólág terjesztette fel a királyi biztos javaslatait, II. József császár azonban mereven elzárkózott mindennemű könyvbeszerzés engedélyezésétől (ab emptione librorum abstinendum) mindaddig, míg az elrendelt könyvtári munkálat (systema bibliothecarum) el nem készült és jóváhagyást nem nyert. A császári elhatározásból értesülünk róla először, hogy folyamatban volt egy munkálat, mely a könyvtárügy rendezését

volt hivatva szolgálni. Nem ismerjük e munkálat elrendelésének indító okait, valószínűnek látszik azonban, hogy a felosztatot jezsuita rendházak felhasználásra váró könyvanyaga követelte annak megindítását. Akármilyen volt azonban a munkálat elrendelésének az indító oka, az kétségtelennek látszik, hogy a könyvtárpolitika gondolata bontakozik ki belőle, amely a könyvanyag kiválasztása terén rendet akart teremteni. Az ismertetett császári elhatározás szerint ugyanis a munkálatnak az volt a rendeltetése, hogy az egyetemi és líceumi könyvtárak a könyvbeszerzés terén alkalmazkodjanak a kidolgozandó vezérelvekhez (in cuius consequentiam tam bibliotheca universitatis Pestiensis, quam reliquorum lyceorum regulanda). Eddig a közkönyvtárak is úgy intézték könyvbeszerzéseiket, amint az a mindenkori könyvtárosnak tetszett; innen kezdve vezérelvek szolgáltak a könyvbeszerzés alapjául, amelyekhez a könyvtáros köteles volt alkalmazkodni. Ez a változás korszakalkotónak tekintendő és éppen ezért különös figyelmet érdemel.

1785. április hó 5-én kelt az első rendelet, mely az egyetemi és líceumi könyvtárak könyvbeszerzéseinél szem előtt tartandó vezérelveket szabályozta. (Kancelláriai levéltár 1785. évi 3778.) A rendelet teljesen hű mása annak a körrendeletnek, melyet előzetesen az osztrák kancellária bocsátott ki s ugyanaz küldött át 1785. március 24-én a magyar kancelláriának. Eszerint az egyetemi és líceumi könyvtárak hivatása csupán az lehet, hogy a szaktanárok rendelkezésére bocsássák a tantárgyaikat illető legfontosabb könyveket, tehát a könyvbeszerzést teljesen e cél szolgálatába kell állítani. A nevezett könyveket pedig három csoportba lehet sorozni: az első csoportba tartoznak a kizárólag anyaggyűjteményt tartalmazó munkák, a második csoportba az anyagot rendszerbe foglaló kézikönyvek, a harmadik csoportba pedig a részletkérdéseket illető tanulmányok. Az első csoportba sorozott munkák tisztán nyersanyagot tartalmaznak, a harmadik csoportba sorozottak pedig részletkérdésekkel foglalkoznak, egyikük sem tekintendő a tanítás szempontjából nélkülözhetetlennek, mert itt az a cél, hogy a tudományszak egész anyaga különböző fokon teljes egészében előadassék. A tanítás szempontjából csupán a második csoportba tartozó munkák a nélkülözhetetlenek, melyek remekműveknek tekinthetők, ha az anyagot teljesen kimerítik, szél-tiben használatosak és hivatkozás tör-

ténik rájuk. Az ilyen munkák a tanár számára valósággal nélkülözhetetlenek s ezért részletes lajstrom készült róluk. A lajstrom tudományszakok szerinti beosztásánál az ismeretek fejlődését és a tudományszakok közötti rokonságot tartották szem előtt, mint-hogy azonban annak célja kizárólag a második csoportba tartozó könyvek felsorolása volt, más szakbeosztás is szabadon alkalmazható lett volna s ennek következtében a szakbeosztás külön indokolásától el kellett tekinteni. A nyelvtanítást illetően figyelmen kívül maradtak az élő idegen nyelvek, a hittudományokat illetően pedig az ágazatos hittan, az erkölcsstan és a szentatyák munkái. Ez pedig azért történt, mert csupán a tanításnál használt nyelvekre kellett figyelemmel lenni, a jezsuita könyvgyűjteményekből keletkezett egyetemi és líceumi könyvtárak pedig bőségesen el vannak látva a figyelmen kívül hagyott hittudományi könyvekkel.

Az előadottak szerint összeállított könyvlajstromot a magyar kancellária azon utasítással küldötte meg a helytartótanácsnak, hogy nézesse azt át az illetékes könyvtárossal és a szaktanárokkal, a könyvtáros jelölje meg a lapszámon a könyvtár állományából hiányzó könyveken kívül a meglévő többes példányokat és az eltérő kiadásokat, a szaktanárok pedig állítsák össze a lajstromba még felveendő munkákat, s az ily módon kiegészített könyvlajstromot négy héten belül mutassák be a kancelláriának. Hangsúlyozza végül a rendelet, hogy ámbár elsősorban a tanítási szempontból nélkülözhetetlen, tehát a második csoportba tartozó könyvekre kell figyelemmel lenni, azért a másik két csoport könyvanyagát sem szabad teljesen mellőzni. Különösen pedig a részletkérdések megvitatását tartalmazó munkákra kell figyelemmel lenni, mert a tudományok fejlődése ezen keresztül történik. Csupán utolsó sorban jöhetnek számba az első csoportba tartozó gyűjteményes munkák, amelyekből úgyszólván elég sokat lehet találni a jezsuita könyvgyűjteményekben. Végső céljának a rendelet szerint mindenesetre azt kell tekinteni, hogy az egyetemi és líceumi könyvtárak mindhárom csoport könyvanyagával teljesen fel legyenek szerelve, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a rendelet elsősorban a könyvbeszerzés egymásutánjára kívánt szabályozó befolyást gyakorolni.

A helytartótanács 1785. április 24-én úgy a rendeletet, mint a hozzá csatolt könyvlajstromot is megküldte az egyetemi tanács-

nak, amely PRAY GYÖRGY könyvtárosra bízta a szükséges munkálatok elvégzését. PRAY az összehasonlítást az egyetemi könyvtár katalógusával rövid időn belül elvégezte és a szaktanárok is idejére elkészültek a szükségesnek látszó kiegészítések megjelölésével, mert az egyetemi tanács már 1785. május 3-án jelenthette a helytartótanácsnak a kijelölt feladatok megoldását. E jelentéssel kapcsolatosan arra is felhívta a helytartótanács figyelmét, hogy PRAY GYÖRGY tulajdonában sok olyan könyv van, melyet a könyvlijstrom a beszerzendők közé sorolt s az egyetemi könyvtár állományából hiányzik. Arra célzott ebben az egyetemi tanács, hogy PRAY GYÖRGY 1784. március 24-én azon feltétel alatt nyerte vissza egyetemi könyvtárosi állását (LISCHERONG: *Pray élete* 75. s k. ll.), hogy könyveit és kéziratait évjáradék vagy méltányos ár ellenében átengedi az egyetemi könyvtárnak. (Kancelláriai levéltár 1786. évi 8699.) PRAY ehhez hozzá is járult, a megállapodás jóváhagyása azonban mindezideig késett, az egyetemi tanács tehát felhasználta az alkalmat a döntés megsürgetésére. Célta azonban most sem ért el, mert az uralkodó 1785. június hó 27-én úgy határozott, hogy a megállapodás jóváhagyása csupán az egyetemi könyvtár újjárendezése után következhetik be. (*Die systematische Einrichtung der Universitäts-Bibliothek vor sich gehend wird.*)

A rendelethez csatolt könyvlijstrom egész tekintélyes füzet volt (Kancelláriai levéltár 1785. évi 6936) s a következő címszók alá sorozta az ajánlott könyveket: Von Sprachen überhaupt, ihrem Ursprunge u. s. w. Allgemeine Grammatik. Deutsche Sprache, Sprachlehre und Wörterbücher. Griechische Sprache, Sprachlehre und Wörterbücher. Lateinische Sprache, Sprachlehre und Wörterbücher. Griechen: Dichter, Redner, Grammatiker und Rhetoren, Philosophen, Mathematiker, Geographen, Mythologen, Geschichtsschreiber, Aerzte. Römer: Dichter, Redner, Grammatiker und Rhetoren, Philosophen, Mathematiker, Geographen, Oekonomen, Mythologen, Geschichtsschreiber, Aerzte. Mythologie, Griechische und Römische Alterthümer. Archaeologie der Litteratur und Kunst. Inschriften, Münzen. Chronologie, Alte Geographie, Alte Geschichte. Mittlere und neuere Geographie, Reisebeschreibungen. Diplomantik, Heraldik, Genealogie. Mittlere und neuere Geschichte. Geschichte der Gelehrten. Naturgeschichte, Geschichte der Erde, Mathematische und Phy-

sikalische Erdbeschreibung, Mineralogie und Metallurgie. Chymie und Pharmacie, Botanik. Materia Medica, Zoologie, Veterinärkunde, Oekonomie und Technologie. Mathematik, Arithmetik, Algebra und Geometrie, Mechanik, Hydrostatik, Hydraulik und Hydrotechnik, Optik, Katoptik, Dioptrik, Astronomie, Civil-, Kriegs und Schiffbaukunst. Naturlehre, Arzneigelahrheit, Anatomie, Chirurgie, Hebammenkunst, Physiologie, Diätetik, Pathologie, Therapie, Medicina forensis. Psychologie und Logik, Metaphysik und natürliche Theologie, Aesthetik, Praktische Philosophie und philosophische Sittenlehre. Naturrecht, Allgem. Staatsrecht, Allgem. und europäisches Völkerrecht, Staatskunde, Rechtsgelehrsamkeit, Bürgerliches Recht, Peinliches Recht, Feudalrecht, Deutsches Staatsrecht. Von der Offenbarung und Christlichen Religion, Altes Testament, Hebraische Sprache, Sprachlehre und Wörterbücher, Geographie und Alterthümer, Geschichte, Neues Testament, Ausgaben des alten und neuen Testaments, Schriffterklärung, Kirchengeschichte, Kirchenväter, Kirchliche Alterthümer, Pápste, Kirchenversammlung, Religionspartheyen und Reformation. E terjedelmes könyvlajstromban alig néhány magyar eredetű könyvet találunk, nevezetesen PRAY GYÖRGY annáleseit, továbbá WINDISCH magyar történelmét és BETHLEN FARKAS erdélyi történelmét, egyébként csupa idegen eredetű könyv van benne.

A könyvek kiválasztására szolgáló vezérelvek kijelölése és a mintakönyvlajstrom kiegészítése után a gyakorlati eljárást is szabályozta a kancellária s az erre vonatkozó 1786. május 17-én kelt rendelet a helytartótanácsi levéltárban található meg. (Dep. politico-litter. 1786. évi fons 8., pos. 7.) E rendelet szerint a könyvbeszerzés intézése a könyvtáros feladata, aki azt a helytartótanács ellenőrzése mellett gyakorolja. A könyvbeszerzés pedig úgy irányítandó, hogy a rendelkezésre álló eszközök felhasználása útján a könyvtár mindenekelőtt azon munkákkal szereltesse fel, melyek a mintakönyvlajstromban és annak függelékében vannak felsorolva. E célra elsősorban a már feloszlalt, vagy a jövőben feloszlátandó kolostorok könyvei használhatóak fel, amelyek a könyvtár tulajdonába mennek át, másodszorban pedig a könyvtár rendelkezésére álló pénzalap szolgál e célra. A feloszlalt kolostorok könyvei két szempontból használhatóak fel, nevezetesen a felhasználható darabok kiválasztá-

sára szolgálhatnak, a feleslegesek pedig értékesíthetők s a befolyó pénzből használható darabokat lehet vásárolni. A kolostori könyvgyűjteményekből pedig nemcsak a mintakönyvlajstromban foglalt darabokat kell kiválasztani, mert ez a mintakönyvlajstrom csupán kezdetül, illetőleg alapul tekintendő egy sokkal szélesebb körű rendszer számára s semmiképen sem célozza a felhasználandó könyvanyag korlátozását. A könyvek kiválasztásának tehát sokkal szabadabb módon és magasabb szempontok szerint kell történnie, amely szempontok alkalmazása a könyvtáros belátásától és tudásától függ. A megszüntetett kolostorok könyvanyagából tehát mindazt fel lehet használni, ami az egyes tudományszakok számára közvetve vagy közvetlenül értékkel bír, ami hasznos ismeretek terjesztésére alkalmas, vagy az emberi gondolkodás díszére szolgál. Ide sorozandók mindazon munkák, melyek nem állanak ugyan közvetlen kapcsolatban a tanítás anyagával, rokon ismereteket tartalmaznak azonban s ennek következtében arra hatással vannak. Továbbá mindazon munkák, melyek valamely tudományszak állapotát a fejlődés egyes fokain megvilágítani alkalmasak, a tudományt egy-egy lépéssel előbbre vitték s annak irodalomtörténetében számottevő szerepet töltenek be. Ide tartoznak végül azon kiváló emberek művei, kik a gondolkodás terén forradalmat teremtettek, vagy akiket minden nemzet remekírói közé sorol s akiknek műveltségét köszönheti, kik sajátos gondolkodásmódjukkal, előadásuk erejével, vagy felfogásuk különlegességével az igazsághoz vezető utat egyengették, vagy bármi más módon a tudományok történetében kimagasló helyet biztosítottak a maguk számára. A különböző kiadásokat illetően szabálynak tekintendő, hogy nem csupán a jobb, hanem a szebb kiadásokat is meg lehet tartani, mert az utóbbiak a szemek kímélésére szolgálnak s a tanulás fárasztó munkája közben üdítőleg hatnak.

Míg azonban egyrésztől minden hasznosítható munkát meg lehet tartani, addig másrésztől mindent ki kell selejtezni, ami nem állítható a kijelölt cél szolgálatába. A használhatóság alapelvein felépült könyvtár állományába nem sorozható be mindaz, ami valamely időpontban a sajtó alól kikerült, vagy ami kizárólag a tudományos kedvtelés terméke. Ennek következtében mindazon könyvek, melyek használhatósága mellett egyetlen józan érvet sem lehet felhozni, melyek a szerző életével együtt

nyomtalanul elenyésznek és nem emelkednek a középszerűség színvonala fölé, semmiesetre sem tarthatók meg. „A hasznavehetetlen imakönyvek és ájtatossági munkák, legendák és egyéb papi értelmetlenségek egész tömege felsőbb rendeletre minden további nélkül a papírmalomba küldendő.“ Az olyan könyvek, melyeknek semmi más értékük nincs, mint hogy egyes könyvedvelők érthetetlen módon ritkaságokat látnak bennük, a XV. századból származó régi kiadások és más hasonlók egyetemi és líceumi könyvtárak számára nagyon kétes értékűek. Ugyanezt lehet mondani az olyan könyvek gyűjteményéről is, melyek tartalmát nem keresik, s ezek közül csupán azok képezhetnek kivételt, melyek a honismeretre, a hazai irodalomra, régiségekre és történelemre vonatkoznak.

Az összes kettős példányok, vagy a kitűzött cél szolgálatába nem állítható darabok azon könyvek közé sorozandók, amelyek értékesítésre vannak szánva. Mindazon munkák azonban, melyek a mintakönyvlajstromban nélkülözhetetlenekként vannak feltüntetve, mindaddig nem tekinthetők többes példányoknak, következésképpen nem is értékesíthetők, amíg kétségtelenül megállapítást nem nyert, hogy az összes egyetemi és líceumi könyvtárakban megvannak. Az ilyen könyvekről külön lajstromot kell készíteni s a lajstromot fel kell terjeszteni a kancelláriához, hogy egyik könyvtár a másik segítségére szolgálhasson. A felesleges könyvek, melyekhez a könyvtár állományához tartozó s az előadottak alapján használhatatlanoknak és feleslegeseknek tekintendő darabok is számítandók, árverés útján értékesítendőek. Az árverés útján befolyó pénz kizárólag csupán olyan könyvek beszerzésére fordítandó, amelyek a mintakönyvlajstromban foglaltatnak. Ugyanezen célra használandók fel a könyvtár egyéb bevételi forrásai is azon költségek levonásával, melyek a könyvtár apróbb kiadásaira, a folytatásos munkák kiegészítésére, vagy az újabban megjelent remekművek beszerzésére szükségesek.

Mintthogy azonban sem az első, sem a második bevételi forrás nem látszik elegendőnek a könyvtár összes szükségleteinek egyszerre leendő kiegészítésére, a beszerzéseket illetően józan rendszert kell megállapítani, mely részben a szaktanárok kívánásaihoz, részben a könyvtár fogyatkozásaihoz, részben pedig a szaktudományok értékeléséhez igazodik, amely utóbbi szempont az egyes tudományszakoknak a közjóhoz való viszonyán épül fel.

Ez alapon a természet- és orvostudományokat illeti meg az első hely, ezek után következhetik az elméleti és a gyakorlati bölcsészet. A fennálló törvényekkel foglalkozó jogtudomány már kevesebb figyelmet igényel, s az utolsó helyre teendő a hittudomány. A középső helyet a római és görög irodalomnak kell fenntartani, amely számos tudományág számára nélkülözhetetlen, mindegyik számára hasznos, s ennek következtében nem ajánlható eléggé.

A rendelet utolsó intézkedése a beszerzett könyvek lajstromának évenkénti felterjesztését illeti, ami azt célozta, hogy az előírt szabályok megtartása ellenőrizhető legyen.

Má már alig állapítható meg, hogy sikerült-e az érdekelt könyvtárosokat az előírt szabályok megtartására szorítani; az azonban kétségtelen, hogy az ismertett rendeletek olyan könyvtárpolitikai célkitűzéseket tartalmaznak, melyek alkalmasak voltak a könyvtárak szellemi színvonalának és gyakorlati használhatóságának az emelésére. A rendelet egyetlen kifogásolható pontja a XV. századi nyomtatványok leértékelésére vonatkozik, ami túlzásnak látszik. Nem is maradt érvényben ez a pont, mert már 1788. november hó 13-án elrendelte a helytartótanács, hogy a XV. századi nyomtatványokat nem szabad kiselejtezni. (Dep. polit. litt. 1788. évi fons. 8., pos. 293.) Ez a rendelkezés mentette meg számunkra azt a nagyszámú ősnymtatványt, melyeket addig a kolostori könyvtárak őriztek és aztán az egyetemi könyvtár állományába jutottak.

Ezek voltak azok az intézkedések, melyekben a magyar könyvtárpolitika kezdeteit véltük felismerhetni. A rendeleteket elég részletesen ismertettük ahhoz, hogy világos képet lehessen alkotni tartalmukról. Minthogy azonban ezek a rendeletek könyvtártörténeti szempontból rendkívül érdekesek, szükségesnek látszott azok szövegét szószerint is közölni. Ugyanis ha egyszer magyar könyvtártörténeti okmánytár kiadására kerül majd a sor, ezek a rendeletek annak legértékesebb darabjai közé fognak tartozni.

I.

An die hungarische Statthalterey. Joseph etc. Wir haben gnädigst entschlossen, dass zur zweckmäßigen Einrichtung der Bibliotheken bei Universitäten und Lyceen unserer Erblände ein System festgesetzt werde, welches die Gattungen der nöthigen Bücher bestimmen und wornach sodann deren

Anschaffung zu geschehen hätte. Der Endzweck einer Universitäts- oder Lyceums-Bibliothek ist eigentlich, dass die Lehrer da finden sollen, was sie jeder in seinem Fache nicht entbehren kann. Auf diesem Grund muss die Einrichtung beruhen. Die Hilfsmittel, welche eine Bibliothek überhaupt darbietet, lassen sich füglich unter dreyerlei Gattungen bringen: die erste bestehet aus Sammlungen, worin dasjenige, was zu einer Wissenschaft gehört, ganz oder zum Theil blos zusammengetragen ist; die zweite aus Werken, welche das ganze einer Wissenschaft systematisch darstellen; die dritte aus Bearbeitungen einzelner Gegenstände. Die erste liefert rohen Stoff, die letzte abge sonderte Theile, beide geben nicht, was der Lehrer, der hier bloss in Beziehung auf sein Lehramt zu betrachten ist, am notwendigsten brauchet, weil für ihn das erste Bedürfniss nach dem zu ertheilenden Unterrichte abzumessen ist, dieser aber über jede Wissenschaft obgleich nur elementarisch doch in Zusammenhange vollständig sein muss. Dazu dienen nun die Werke der zweiten Gattung, welche wenn sie die im ganzen behandelte Wissenschaft erschöpfen, wenn sie allgemein geschätzt, allgemein benutzt und angeführt werden, klassische Werke heissen. Diese sind für den Lehrer unentbehrlich und solche enthält in jedem Fache das hier beigefügte Verzeichniss. Die Ordnung, welche dabei gefolget wird, hat die Entwicklung menschlicher Fähigkeiten und die natürliche Verwandtschaft der Kenntnisse unter sich an Hand gegeben. Da es hier aber nur um die Gattung der Bücher zu thun war, so hätte ohne Nachtheil auch jede andere Ordnung können gewählt werden, und es wäre also überflüssig die Gründe, worauf die gegenwärtige gebaut ist, auseinander zu setzen. Die Ursache aber, warum bei dem Sprachstudium die fremden lebenden Sprachen und bei der Theologie einige Gegenstände als Dogmatik, Moral und die Werke der heiligen Väter usw. sind übergangen worden, bestehet darin, weil nämlich in Ansehung der Sprachen nur die bei öffentlichem Unterricht gangbare in Betrachtung kommen konnten, und in Ansehung der Theologie in den Universitäts- und Lyceen-Bibliotheken, welche meistens aus Jesuiten und Kloster-Sammlungen entstanden sind, es sicher an einen mehr als hinlänglichen Vorrat über angeführte Gegenstände nicht, wohl aber über solche gewiss manglet, welche nach der jetzt bestehenden besseren Anleitung einen Theil des theologischen Studiums ausmachen.

Dieses Verzeichniss werdet Ihr nun dem betreffenden Bibliothekarius und den Lehrern mit dem Auftrag mittheilen, dass jener überall an dem Rand den Mangel des Buches von den vorrätigen, die Anzahl der Exemplarien, und weil durchaus die besten und vollständigsten Ausgaben angemerket sind, die von diesen verschiedene Ausgaben anzeigt, die Lehrer aber, jeder in seinem Fache, den nach dem oben bestimmten Gesichtspunkte sich etwa noch zeigenden Mangel ergänzen, mithin was dem Verzeichnisse noch beizufügen sein dürfte, kürzlich angeben sollen, welche Ausserungen dann Ihr usw. alsogleich und zwar binnen vier Wochen a die recepti hieher befördern werdet.

Für den Bibliothekarius sowohl als besonders für die Lehrer, welche das Verzeichniss beurtheilen sollen, ist noch zu erinnern, dass es bloss auf das unentbehrliche und dieses nur in unmittelbarer Beziehung auf das Lehramt

beschränkt sei, und dass obgleich nach der angenommenen Abtheilung der Bücher in drei Gattungen die zweite für eine Universitäts- oder Lyceum-Bibliothek am ersten nöthig ist, doch für die anderen zwei zu seiner Zeit auch und selbst für die dritte ebenso, wie für die zweite, wenn diese einmal vollständig ist, wird gesorget werden, weil Bearbeitungen einzelner Gegenstände zum Fortgang der Wissenschaften und mithin der Lehre sehr vieles beitragen, auch überhaupt die neuesten Entdeckungen auf solche Art bekannt werden, und in dieser Rücksicht einige daher gehörige Werke schon jetzt in das Verzeichniss als unentbehrlich für manche Fächer aufgenommen sind; auf die Werke der ersten Gattung aber, auf Sammlungen nämlich, welche als Quellen und zum Nachsuchen dienen, am letzten und nur bei guter Gelegenheit auch deswegen zu denken sei, weil ohne Zweifel viele davon aus Jesuiten- und Kloster-Bibliotheken bereits vorhanden sind, oder sich bei letzteren noch finden werden, und dass mithin die Absicht dahin gehe nach und nach eine jede Universitäts- oder Lyceums-Bibliothek in allen dreyen Gattungen so vollständig zu machen, als es ihre Bestimmung erfordern mag. Wien, den 5-ten April 1785.

II.

Der königl. hung. Statthalterey. Der Haupttheil des Systems, welches über die Einrichtung der Universitäts- und Lyceen-Bibliotheken festgesetzt worden ist, soll nun in volle Ausübung gebracht, folglich sollen jene Bücher zum öffentlichen Gebrauche eingeschaffet werden, die in dem hier wieder beigefügten und mit Zusätzen begleiteten Verzeichnisse enthalten und bestimmt sind den dringendsten Bedürfnissen der Lehrer in jedem Fache vorzukommen und sie über eigentlichen literarischen Mangel hinauszusetzen. Da nun dieses Geschäft in den Wirkungskreis des Bibliothekars fällt und er das unmittelbare und vorzügliche Werkzeug ist, womit unter der Aufsicht und Unterstützung der Landesstelle das Ziel erreicht werden kann, so ist eine bestimmte Vorschrift nöthig, wornach er zu Werke gehen soll und dazu wird hier folgende Anleitung gegeben:

Der Endzweck ist, dass die öffentliche Bibliothek vor allem mit jenen Büchern, die in dem beiliegenden Verzeichnisse und denen Zusätzen aufgezeichnet sind, nach und nach, wie es die Mittel zulassen, versehen werde. Die Mittel dieses leisten zu können sind 1° die Bücher-Sammlungen der aufgehobenen oder noch aufzuhebenden Klöster, die als ein Eigenthum der Bibliothek anzusehen sind, 2° der bestehende angewiesene Fond der Bibliothek. Die Bücher-Sammlungen der aufgehobenen Klöster haben hier einen doppelten Nutzen, erstens dienen sie zur Auswahl brauchbarer Artikel, zweitens kann der Überrest verkauft und das erhaltene Geld zur Anschaffung nützlicher Artikeln verwandt werden. Wenn nun die Frage von dem ist, was aus worrätigen Bücher-Sammlungen gewählt werden könne und müsse, so ist zu bemerken, dass hier das für jetzt vorgeschriebene Verzeichniss nicht der einzige Massstab sei, weil es nur der Anfang und die Grundlage eines weit ausgebreiteteren Systems ist und keine Einschränkung in dem nützlichen zum

Ziele hat; die Auswahl muss daher in einem freieren Gesichtskreise und nach einer höheren Regel geschehen, deren Anwendung den Einsichten und Kenntnissen des Bibliothekars überlassen wird. Diese höhere Regel ist alles das aus den vorrätigen Klosterbücher-Sammlungen auszuheben, was in irgend einem Lehrfache mittelbar oder unmittelbar brauchbar ist, oder werden kann, und noch nicht vorhanden ist, was zu irgendeiner nützlichen Kenntniss beiträgt oder sonst dem menschlichen Verstande zur Ehre gereicht. Dazu müssen alle diejenigen guten Schriften gerechnet werden, die ob sie gleich nicht unmittelbare Lehrgegenstände betreffen, doch mit diesen verwandte Kenntnisse abhandeln und durch Verbindung darauf einfließen; Schriften die was immer für eine Wissenschaft von ihrem ersten Keime an bis zu ihrer feinsten letzten Ausbildung in irgend einem Punkte beleuchtet, oder sie um einen Schritt weitergerückt und in ihrer speziellen Literaturgeschichte ihr Blatt gefüllet haben. Eben dahin gehören die Werke derjenigen berühmten Männer aller Zeitalter, die zu ihren Zeiten Revolutionen des Denkens stifteten oder die jede Nation zu ihren Klassikern rechnet und welchen sie einen Theil ihrer Bildung dankt, die durch den eigenen Gang ihrer Ideen, durch die Stärke ihres Vortrags oder auch durch die Sondernlichkeit ihrer Meinungen den Weg zur Wahrheit bahnten, oder sonst auf irgend eine Weise in den Annalen der Wissenschaften einen ausgezeichneten Platz verdienten.

Was die Verschiedenheit der Auflagen betrifft, so können nicht nur bessere, sondern auch schönere gewählt werden, weil dadurch die Augen geschonet und in dem mühsamen Geschäft des Studierens Aufmunterung und Vergnügen verschafft wird.

Allein so sehr von einer Seite alles nützliche aufgenommen werden kann, eben so sehr soll von der anderen Seite alles das entfernt werden, was diesem Endzwecke nicht zusagt. In eine Bibliothek, die ihren ganzen Werth auf Brauchbarkeit und Anwendung gründet, kann nicht alles hineingestellt werden, was immer zu irgendeiner Zeit gedruckt worden, oder was bloß Phantasie und gelehrten Luxus zur Schau trägt: jedes Buch daher, für welche kein vernünftiger Grund der Brauchbarkeit spricht, Werke die mit dem Leben der Verfasser dahinsanken und nie über die Mittelmässigkeit gereicht haben, sind durchaus nicht aufzunehmen. Der ganze Wust unbrauchbarer Gebet- und Andachtsbücher, Legenden und übrigen theologischen Ungereimtheiten ist auf allerhöchsten Befehl ohne weiteres in die Stampfe zu geben. Bücher, die kein anderes Verdienst haben, als dass sie von gewissen Bibliographen auf eine unbestimmte Weise als Seltenheiten ausgegeben werden, alte Ausgaben aus dem fünfzehnten Jahrhunderte und was dergleichen ist, sind für eine Universitäts- oder Lyceums-Bibliothek von einem sehr zweifelhaften Werthe. Ebenso verhält es sich mit allen bibliographischen Collectionen oder umständlicheren Sammlungen über Gegenstände, die da nicht gesucht werden, von welchen allenfalls nur das auszunehmen wäre, was die nähere Kenntniss, die Litteratur, Alterthümer, Geschichte etc. des Landes betrifft.

Alles, was nun entweder Duplikate macht oder zur Absicht nicht taugt, gehört zu dem Überreste, der zum Veräussern zu bestimmt ist. Nur können jene Werke, die in dem vorgeschriebenen Verzeichnisse als unentbehrlich vor-

gezeichnet sind, solange als Duplikate nicht angesehen und zum Veräussern angesetzt werden, bis es nicht gewiss ist, dass alle Universitäts- und Lyceen-Bibliotheken damit versehen sind. Solche Artikel, wenn sich deren finden, müssen aufgezeichnet und das Verzeichniss eingeschicket werden, wo dann auf diese Weise eine Bibliothek der anderen zur Hilfe kommen wird. Die Veräusserung des Überrestes, wozu auch das gerechnet werden kann, was nach dem angegebenen Gesichtspunkte in der Bibliothek selbst als unnütz oder überflüssig steht, muss alsdann sogleich licitando geschehen. Der ganze Betrag dessen, was auf irgendeine Weise aus diesem Überreste gelöset wird, muss blos auf die Anschaffung jener Bücher gewendet werden, die in dem Verzeichnisse vorgeschrieben sind. Dazu muss auch der grösste Theil der jährlichen Verlagsgelder der Bibliothek dienen, davon nur jenes abgerechnet werden kann, was etwa für kleinere Bibliotheksauslagen, zur Anschaffung nöthiger Continuationen oder sonst eines klassischen in der Zwischenzeit herausgekommenen Buches erforderlich sein dürfte. Da aber weder eines noch das andere hinreichen dürfte um allen Bedürfnissen zu gleicher Zeit genüge zu leisten, so wird eine gewisse Ordnung in Besorgung der Fächer vonnöthen sein, diese Ordnung wird theils durch die Bedürfnisse der Lehrer, theils durch den Abgang in der Bibliothek, theils durch den besonderen Werth der Studien selbst bestimmt, insoweit sie mehr oder weniger auf das unmittelbare Wohl des Staats abzielen. Unter dieser Rücksicht verdient die Physik mit ihren Theilen, die Naturgeschichte mit ihren Aesten und die Arzneykunde mit ihren Vorbereitungskenntnissen und Nebenabtheilungen das vorzüglichste Augenmerk. Diesen folgen die übrigen Fächer der theoretischen und praktischen Philosophie. Die Rechtsgelehrsamkeit, die sich mit positiven Gesetzen beschäftigt, wird minder dringend sein, und der eigentlichen Theologie kann nur die letzte Sorgfalt zukommen. In der Mitte von allen diesen steht die römische und griechische Litteratur, die vielen Fächern unentbehrlich, allen nützlich ist, und nicht genug empfohlen werden kann.

Übrigens damit von dem Fortgange des ganzen Geschäftes geurtheilet werden könne, muss jährlich das Verzeichniss der für die Bibliothek angeschafften Bücher eingeschicket werden.

GÁRDONYI ALBERT.